

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Jacob Thulesius

Condictio indebiti

En kritisk analys av rättsvetenskapens
slutsatser kring reglerna om
misstagsbetalningar

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Johan Adestam

Termin: HT 2014

Innehåll

SUMMARY	2
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	5
1.3 Frågeställningar	5
1.4 Metod och material	6
1.5 Forskningsläge	6
1.6 Disposition	6
2 CONDUCTIO INDEBITI	8
2.1 Historisk bakgrund	8
2.2 Conductio indebiti i svensk rätt	9
2.3 Motivering bakom återkravsrätten	10
2.4 Tillämpning i modern praxis	11
2.5 Prejudikattolkning	12
2.6 Närmare om kravet på inrättande i god tro	13
2.6.1 Skuldsatt mottagares inrättande	14
2.6.2 Passiv mottagares inrättande	15
2.6.3 Omständigheter hänförliga till betalaren	16
2.6.4 Statens inrättande	17
3. CONDUCTIO INDEBITI OCH ANDRA RÄTTSFIGURER	19
3.1 Conductio indebiti och obehörig vinst	19
3.2 Conductio indebiti och förklaringsmisstag	20
4. ANALYS OCH SLUTSATSER	23
4.1 Rättsreglerna om conductio indebiti	23
4.2 Rimliga slutsatser av HD:s omfattande uttalanden	25
4.3 Avslutande kommentarer	26
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	28
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	30

Summary

When a payment has been made by mistake, the payer has traditionally under certain circumstances been entitled to recover the funds according to the Roman legal principle of *condictio indebiti*. There are no laws that directly establish the principle in Swedish law but it is applied in case law. If the debtor is to be granted a right of recourse against the beneficiary depends on a balancing of the conflicting interests that apply. On the one hand, a receiver should not be allowed to retain funds received by mistake, and thus lacking a legal claim against. Meanwhile, there is an interest that payees can rely on that the payments they receive are permanent and do not cause any damage.

As a general rule in Swedish law the payer has a right of recourse to funds paid by mistake. The general rule has been in law joined with several modifications for when repayment obligation should not be imposed on the recipient. A prominent situation of exception is when the payment is received in good faith, and the receiver then spends the money, or otherwise establishes himself after the payment. The longer the payer waits to notify the recipient of the error, the greater the probability for that the recipient may be considered to have established himself after the payment.

Furthermore, the principle of *condictio indebiti* is seen as an autonomous rule in relation to other legal figures such as unjust enrichment. The principle also has the character of a special rule for mistakes concerning payments although the practical importance is not that important in relation to the rules of explanation mistakes.

Since the rules about payments by mistake are not statutory some portions of ambiguities occur regarding the proper legal position. For example, it is unclear when the state as payee, or other payees who remain passive, can establish themselves after a payment. These uncertainties have been discussed in jurisprudence where some conclusions sometimes have been proved to be too lengthy and not fully compatible with modern precedent processing and interpretation. In situations where the legal situation is unclear, it is important to distinguish between what is a description of the legal situation and what is argumentation regarding what the legal position should be. Only then can a fair idea of the principle of *Condictio indebiti* be given in jurisprudence.

Sammanfattning

När en betalning skett av misstag har betalaren sedan gammalt under vissa förutsättningar haft rätt att kräva pengarna åter enligt den romerska rättsprincipen *condictio indebiti*. Det finns inga lagar som direkt fastställer principen i svensk rätt men den tillämpas i rättspraxis. Om betalaren ska medges en återkravs rätt gentemot mottagaren beror på en avvägning av de motstående intressen som gör sig gällande. Å ena sidan bör en mottagare inte få behålla medel som denne mottagit av misstag och därmed inte har något rättsligt anspråk på. Samtidigt finns det ett intresse av att betalningsmottagare kan lita på att mottagna betalningar blir bestående och inte orsakar skada.

I svensk rätt gäller som huvudregel att betalaren har en återkravs rätt till de medel som betalats av misstag. Huvudregeln har i rättspraxis förenats med åtskilliga modifieringar för när återbetalningsskyldighet inte bör åläggas mottagaren. En framträdande undantagssituation är när betalningen mottagits i god tro, och mottagaren därefter spenderat pengarna, eller på annat sätt inrättat sig efter betalningen. Ju längre betalaren väntar med att meddela mottagaren om sitt misstag desto större sannolikhet att mottagaren kan anses ha inrättat sig.

Vidare bör principen om *condictio indebiti* ses som en självständig rättsregel i förhållande till andra rättsfigurer som obehörig vinst. Principen har dessutom karaktären av specialregel vid misstag som rör betalningar även om den praktiska betydelsen inte är så stor i förhållande till reglerna om förklaringsmisstag.

Eftersom reglerna om misstagsbetalningar inte är lagstadgade förekommer vissa oklarheter angående rättsläget. Exempelvis är det oklart när staten som betalningsmottagare, eller annan betalningsmottagare som förhåller sig passiv, kan inrätta sig efter en betalning. Dessa oklarheter har diskuterats inom rättsvetenskapen där vissa slutsatser visat sig vara för långdragna och inte helt förenliga med modern prejudikathantering och tolkning. I situationer där rättsläget är oklart är det viktigt att skilja på vad som är en beskrivning av rättsläget och vad som är argumentation för hur rättsläget borde se ut. Endast då kan en rättvis bild av principen om *condictio indebiti* ges i rättsvetenskapen.

Förkortningar

HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
NJA	Nytt juridiskt arkiv
PM	Promemoria
TR	Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den som häftar i skuld är icke fri, brukar det sägas. Vårt affärsliv är grundat på ständiga transaktioner och varje dag sker otaliga betalningar. I takt med teknikens utveckling sker även allt fler betalningar digitalt eller genom automatiserade förfaranden. Enorma summor kan idag genom ett knapptryck omedelbart överföras från en person till en annan. Vad händer när det sker misstag? Regler om misstagsbetalningar är ett aktuellt ämne inom fordringsrätten som jurister och andra verksamma inom affärsvärlden gör klokt i att förstå. Rätten för den som betalat av misstag att kräva tillbaka den felaktigt betalda beloppet benämns i svensk rätt som principen om *condictio indebiti*.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka rättsfiguren *condictio indebiti* och dess innehåll i svensk rätt. Som ett led i undersökningen kommer *condictio indebiti* att jämföras med närliggande rättsfigurer. Särskilt fokus kommer att läggas på att undersöka hur diskussionen förts i doktrinen samt granska de påståenden och slutsatser som däri dragits utifrån rättspraxis på området. Målet är att ge läsaren kunskap om reglerna kring *condictio indebiti* och samtidigt inspirera till ett kritiskt förhållningssätt till rättsvetenskapens uttolkning av dem.

1.3 Frågeställningar

För att uppnå uppsatsens syfte utgår jag ifrån följande frågeställningar:

1. Vad innebär principen om *condictio indebiti* i svensk rätt?
2. På vilket sätt beskrivs reglerna om *condictio indebiti* i doktrinen och är resonemangen rimliga, särskilt med hänsyn till rättspraxis på området?
3. Hur förhåller sig principen om *condictio indebiti* till rättsfigurerna obehörig vinst och förklaringsmisstag?

1.4 Metod och material

Vid arbetet med uppsatsen har jag i huvudsak valt att använda mig av en rättsdogmatisk metod. Med utgångspunkt i rättskälleläran har jag använt rättspraxis som primär källa vid bedömningen av gällande rätt. Vidare har studier av doktrin och rättsvetenskapliga texter utgjort kompletterande verktyg.¹ Samtidigt har jag förhållit mig kritiskt inställd till påståenden om vad som utgör gällande rätt samt granskat den logiska strukturen och hållbarheten i de resonemangen som framförts kring *condictio indebiti*.²

Trots att rättsreglerna om *condictio indebiti* inte är lagstadgade har den juridiska argumentationen i huvudsak varit bunden till rättskälleläran, med särskilt fokus på vilka slutsatser som kan dras av uttalanden från rättspraxis som inte avser bedömningen i det aktuella fallet.³

1.5 Forskningsläge

Den första svenska juridiska texten som nämner misstagsbetalningar tros vara från så tidigt som år 1648.⁴ Sedan dess har principen om *condictio indebiti* förekommit i den juridiska litteraturen i begränsad utsträckning. De större verken inom civilrätten berör endast ämnet kortfattat. Merparten av diskussionen har istället förts i uppsatser och artiklar, som antingen är ålderstigna eller anknyter till ny utkommen praxis. Det finns därför utrymme för mer utredande arbete med fokus på kritisk granskning.

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad i fyra kapitel. Efter inledningen följer i kapitel två en utredning om principen om *condictio indebiti* i svensk rätt. Inledningsvis ges en historisk bakgrund till rättsreglerna. Därefter följer en genomgång av hur principen tillämpats i svensk rättspraxis och diskuterats i doktrin. Senare delen av kapitel två behandlar närmare kravet på mottagarens inrättande i god tro. I kapitel tre jämförs *condictio indebiti* med

---

¹ Kleineman 2013, s. 26f.

² Kleineman 2013, s. 35f.

³ Kleineman 2013, s. 27f.

⁴ Hult 1952, s. 50.

obehörig vinst och förklaringsmisstag. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion och analys där egna slutsatser dras.

Som ett led i att inte utan eftertanke bidra till språkets upprätthållande av könsnormer har jag undvikit att slentrianmässigt använda könsbestämda personliga pronomen. Endast då subjektet i texten är en fysisk person med känd könstillhörighet har *han* eller *hon* använts.

2 Condictio indebiti

2.1 Historisk bakgrund

Condictio indebiti är en rättsfigur som härstammar från den romerska rätten. Den omfattar traditionellt sett situationen när en person av misstag betalar ett belopp till en annan person utan att betalaren stod i skuld till mottagaren. Själva misstagsbetalningen benämndes solutio indebiti i den romerska rätten medan condictio indebiti var den talan som betalaren väckte mot mottagaren för att få tillbaka beloppet.⁵ Uttrycket condictio indebiti tar idag främst sikte på reglerna kring återkravs rätt vid misstagsbetalning.

Då den romerska rättsfiguren i fråga har legat till grund för modern kontinentaleuropeisk rätt, och senare även svensk rätt, är det av intresse att kort beröra dess innehåll historiskt. Med anledning av att HD år 1933 avgjorde ett mål angående condictio indebiti skrev justitierådet Nils Alexandersson en PM där han utredde figurens ursprung. Även professor Phillip Hults uppsats i ämnet beskriver den romerska rättens reglering av rättsfiguren. Utifrån dessa källor kan följande slutsatser dras: Vid en betalning av misstag till en person gentemot vilken det inte fanns en verklig skuld hade betalaren en återkravs rätt. Återkravs rätten berodde på om misstaget ansågs ursäktligt, vilket generellt inte var fallet om betalaren var i rättsvillfarelse. Beloppet som kunde återkrävas var begränsat till den obehöriga vinst som mottagaren ansågs göra om mottagaren fått behålla det felaktigt betalda. Endast det som fanns kvar i mottagarens besittning omfattades av återkravs rätten. Mottagaren saknade återbetalningsskyldighet så länge denne inte fått reda på att återkravs rätt fanns innan förbrukning skett. Vidare kan nämnas att condictio indebiti i romersk rätt även omfattade situationer där misstaget rörde skuldens belopp. Däremot förelåg ingen återkravs rätt då misstaget rörde skuldens förfallotid, exempelvis om betalning skett för tidigt.⁶

---

⁵ Lennander 2010, s. 435f.

⁶ NJA 1933 s. 25, se Alexanderssons PM; Hult 1952, s. 48f.

2.2 Condictio indebiti i svensk rätt

I svensk rätt är principen om *condictio indebiti* inte reglerad i någon författning. Detta till skillnad från andra rättsordningar som den franska och tyska där regler finns i de allmänna civillagarna Code Civil och Bürgerliches Gesetzbuch.⁷ Istället har rättsregler kring *condictio indebiti* utvecklats i rättspraxis genom ett antal rättsfall. Rättsfiguren har även figurerat och debatterats i den skriftliga juridiska doktrinen.⁸

De situationer som avses vid tillämpning av principen om *condictio indebiti* i svensk rätt är när någon har betalat till en annan under det felaktiga antagandet att det fanns en betalningsskyldighet eller när en verklig gäldenär betalat ett belopp överstigande den verkliga skulden. Det centrala är att betalningen i dessa fall skett av misstag, dvs. utan rättslig grund.⁹ I de senaste rättsfallen angående *condictio indebiti* har HD närmast använt sig av en standardformulering där rättsreglerna formulerats som en huvudregel följt av undantag, benämnda som modifieringar i domarna. Huvudregeln vid misstagsbetalningar är att den betalande har återkravs rätt till det betalda beloppet. När misstaget rör betalningens storlek är det skillnaden mellan det betalda beloppet och den verkliga skulden som utgör misstagsbetalningen och kan återkrävas. En återkravs rätt vid misstagsbetalning som liknar den från den romerska rätten återfinns alltså i svensk rätt och HD poängterar regelns uråldriga arv genom formuleringen att detta gällt sedan gammalt. Avvägningen av de motstående intressen som gör sig gällande har lett till åtskilliga modifieringar av huvudregeln om återkravs rätt, särskilt i fall då den som har tagit emot betalningen har varit i god tro och förbrukat det uppburna beloppet eller annars har inrättat sig efter betalningen. Detta är innehållet i ett närmast identiskt uttalande i tre moderna domar författade av totalt tretton olika justitieråd, vilket ger orden tyngd.¹⁰ En rättsregel kan ur ovan anförda härledas: En misstagsbetalning ska

---

⁷ Lennander 2010, s. 436; se Code Civil art. 1235 och 1376ff; Bürgerliches Gesetzbuch §§ 812ff.

⁸ Lennander 2010, s. 436.

⁹ NJA 2011 s. 739; Lennander 2010, s. 436.

¹⁰ NJA 2011 s. 739, NJA 2005 s. 142 och NJA 2001 s. 353. Justitieråden Leif Thorsson och Bo Svensson dömde i fler än ett av fallen: NJA 2005 s. 142 och NJA 2011 s. 739 respektive NJA 2001 s. 353 och NJA 2005 s. 142.

återgå, om inte mottagaren i god tro förbrukat beloppet eller på annat sätt inrättat sig efter betalningen. HD:s uttalanden binder dock inte möjligheten att inskränka återkravsrätten till inrättande i god tro utan verkar lämna öppet även för andra tänkbara situationer.

I de situationer där en betalning framstår som en disposition, dvs. då den betalande frivilligt väljer att betala oavsett om betalningsskyldighet faktiskt föreligger, har HD uttalat att det inte föreligger någon återkravs rätt.¹¹ Anledningen är att en medveten betalning inte kan vara en solutio indebiti, alltså en misstagsbetalning, och därmed faller utanför omfånget för reglerna om *condictio indebiti*. Om betalaren vet om att det inte föreligger någon betalningsskyldighet, eller iallafall är likgiltig inför osäkerheten, men ändå väljer att betala har detta gjorts medvetet. På samma sätt är det inte en misstagsbetalning då betalaren medvetet betalt ett högre belopp än vad skulden kräver. Det borde inte heller spela någon roll varför en disposition företagits.¹²

2.3 Motivering bakom återkravs rätten

Varför återkravs rätt föreligger vid en misstagsbetalning beror på en mängd olika faktorer och grundar sig i en avvägning av vilka motstående intressen som förtjänar företräde utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Detta synsätt har historisk förankring redan i Alexanderssons PM i 1933 års fall och har senare bekräftats flertalet gånger av HD.¹³ Vilka är då dessa motstående intressen? Ur parternas perspektiv ter det sig självklart att det är betalarens intresse av återkrav respektive mottagarens intresse av att få behålla det mottagna som står mot varandra. De intressen som tagits upp i praxis faller snarare in under kategorin allmänna intressen. Alexandersson ställde den icke avsedda förmögenhetsförskjutningen utan rättsgrund mot betalningens rättsliga funktion av att vara en slutgiltig uppgörelse och den allmänna tryggheten i handeln.¹⁴ Resonemanget har även dykt upp i senare praxis men då uttryckt som intresset av

---

¹¹ NJA 2011 s. 739.

¹² Mellqvist och Persson 2011, s.37f.

¹³ NJA 1933 s. 25, se Alexanderssons PM; NJA 1994 s. 177; NJA 2011 s. 739.

¹⁴ NJA 1933 s. 25, se Alexanderssons PM.

trygghet i omsättningen och behovet av säkerhet i rättslivet.¹⁵ Intresset av att undvika att en mottagare som inrättat sig efter en misstagsbetalning får en skuld utan någon egen åtgärd, som mottagaren kanske får mer eller mindre svårt att betala, har också ställts mot återkravsrätten.¹⁶

Vid själva avvägningen mellan vilket av de uppräknade intressena som bör ha företräde har det i praxis räknats upp sådana faktorer som vilken av parterna som hade den största möjligheten att bedöma de förhållanden som inverkar på betalningen samt om någon av parterna agerat oaktsamt i samband med betalningen. Även tiden mellan misstagsbetalningen och återkravet har bedömts vara av vikt, då passivitet kan ge mottagaren stöd för uppfattningen att betalningen är definitiv.¹⁷ Genom sina uttalanden verkar HD närmast antyda att en situation av *condictio indebiti* ska innefatta en helhetsbedömning där alla motstående intressen vägs mot varandra för att avgöra vilket som bör ha företräde. Ett sådant förhållningssätt har fördelen att domstolar får stor möjlighet att avgöra från fall till fall efter billighetsskäl men risken finns också att domskäl blir alltför olika varandra och bidrar till osäkerhet kring rättsläget. Alexandersson höjde redan 1933 ett varningens finger mot att endast bedöma *condictio indebiti*-situationer från fall till fall efter de konkreta omständigheterna. Istället borde ledande objektiva normer sökas som grund för bedömningen utan att det för den delen behöver bli alltför stela rättsregler.¹⁸

2.4 Tillämpning i modern praxis

Har då HD lyckats skapa en sammanhängande praxis som anknyter till tydliga rättsregler men samtidigt inte är för stelbent? Från det senaste fallet rörande *condictio indebiti*, NJA 2011 s. 739, går det att dra vissa slutsatser. Domskälen innehåller en ganska omfattande genomgång av tidigare praxis med hänvisning till de motiveringar och ställningstaganden som tidigare ansetts viktiga vid situationer med

---

¹⁵ NJA 1994 s. 177.

¹⁶ NJA 2011 s. 739; Hult 1952, s. 65f.

¹⁷ NJA 2011 s. 739, se 7:e punkten i HD:s domskäl med hänvisningar.

¹⁸ NJA 1933 s. 25, se Alexanderssons PM.

misstagsbetalningar.¹⁹ Trots detta verkar själva bedömningen utgå från en enklare rättsregel likt den som härletts ovan: En misstagsbetalning ska återgå, om inte mottagaren i god tro förbrukat beloppet eller på annat sätt inrättat sig efter betalningen.²⁰

Vid en genomgång av de delar i HD:s domskäl i 2011 års fall som tar sikte på omständigheterna i det aktuella fallet (10-14:e punkterna) och inte bara är en allmän redogörelse av rättsreglerna kring *condictio indebiti*, blir det tydligt att HD inte anknyter till så stor del av sin egen rättsliga utredning. Först slog HD fast att det rörde sig om en felaktig betalning utan rättsgrund för vilken principerna om *condictio indebiti* är tillämpliga. Därmed ansågs det första rekvisitet misstagsbetalning uppfyllt. Därefter sades att omständigheterna inte medfört att återbetalningsskyldigheten som uppkommer vid en misstagsbetalning upphört. Det följande rekvisiten att mottagaren i god tro inrättat sig efter betalningen ansågs därmed inte uppfyllda. Eftersom betalaren dessutom inte väntat för länge med att framställa krav om återbetalning medgavs återkravs rätt till den felaktiga betalningen. Ytterligare ett rekvisit kan alltså utronas, nämligen ett tidskrav. En återkravs rätt går förlorad om betalaren väntar för länge med att framställa krav om återbetalning.²¹ Med tanke på att det tidigare framhållits att en sådan passivitet kan inverka på mottagarens tro att betalningen är definitiv ligger det nära till hands att se tidskravet som ett led i bedömningen av inrättandet. Möjligtvis kan kravet på meddelande inom viss tid också ses som ett separat rekvisit som måste uppfyllas för att återkravs rätt ska vara möjlig.²²

2.5 Prejudikattolkning

Varför bemödade sig HD med att redogöra för rättsregler och tidigare ställningstaganden rörande *condictio indebiti* som de till synes ändå inte lade till grund för sin bedömning? Det kan ha att göra med trenden att HD:s domar blir alltmer

---

¹⁹ NJA 2011 s. 739, se punkterna 6-9 i HD:s domskäl.

²⁰ Jfr 2.2.

²¹ Lennander 2010, s. 436; NJA 2011 s. 739.

²² Jfr resonemang kring tidskravet i avsnitt 2.6.2.

utförliga och att domstolen passar på att uttala sig angående ett ämne när chansen ges.²³ Pedagogisk ambition eller obiter dicta, kanske både och, tycks vara passande etiketter. I vart fall förståeligt i situationer där det saknas uttryckliga lagregler, som ju är fallet vid misstagsbetalningar.²⁴

Problem uppstår dock när rättsläget ska bedömas utifrån rättsfallet. Hur ska uttalandena bedömas som rättskälla? Endast sådana uttalanden som är nödvändiga för utgången av målet, ratio decidendi, anses vara prejudicerande i svensk rätt. Motsatsen obiter dicta, alltså sådana uttalanden som inte är nödvändiga för utgången i målet, anses generellt inte vara prejudicerande även om de kan ha viss betydelse.²⁵ Det finns därför fog för att ifrågasätta hur stor vikt som bör läggas vid 6-9:e punkterna i 2011 års fall. I vart fall bör jurister vara försiktiga med att dra slutsatser ifrån de delarna av domskälet.

Ett annat motiv till det omfattande domskälet kan ha varit att skapa ytterligare klarhet i rättsläget. Särskilt med tanke på den oro som Advokat Christer Danielsson lyft kring frågan om det förekom ett inrättandekrav eller inte till följd av 1990-talets rättspraxis.²⁶ Även professor Jan Hellners kritik mot fallen från 1990-talet skulle kunna vara en del av anledningen till HD:s utsvävningar.²⁷ Frågan är om rättsläget verkligen blir klarare genom att HD agerar på detta vis? Något som med säkerhet går att säga är att det ställer krav på att uttolkare av rättsfall håller metoder för prejudikattolkning friskt i minnet.

2.6 Närmare om kravet på inrättande i god tro

Ovan har det framförts att ett undantag till återkravs rätt vid misstagsbetalning är då mottagaren i god tro förbrukat beloppet eller på annat sätt inrättat sig efter betalningen. Undantaget innehåller alltså två kumulativa rekvisit: Ett krav på att mottagaren är i god tro samt ett krav på inrättande. Godtroskravet innebär att mottagaren inte får ha insett

---

²³ Munck 2014, s. 206.

²⁴ Mellqvist och Persson 2011, s. 37.

²⁵ Munck 2014, s. 205f.

²⁶ Se Danielsson 2008/09, s. 434. Rättsfallen som berörs är NJA 1994 s. 177 och NJA 1999 s. 575. I vart fall anser Danielsson i en senare artikel att NJA 2011 s. 739 har bidragit till klarhet i frågan, se Danielsson 2011/12, s. 878.

²⁷ Se Hellner 1999/00, s. 409.

eller bort inse betalarens misstag vid tidpunkten då beloppet mottas. Vidare ska mottagaren vara i fortsatt god tro fram till tidpunkten då inrättande efter betalningen skett.²⁸ Inrättande innebär generellt sett att mottagaren anpassar sig till den nya situationen; att det betalda numera ingår i dennes förmögenhetsmassa. Hult beskriver detta som att mottagaren rättar mun efter matsäck.²⁹

2.6.1 Skuldsatt mottagares inrättande

Typexemplet på inrättande är när beloppet förbrukats. Mottagaren har genom betalningen fått en förmögenhetsökning och sedan använt denna tillgång till konsumtion. Ett återkrav skulle då försätta den tidigare skuldfria mottagaren i ett skuldförhållande gentemot betalaren som mottagaren inte varit ansvarig för att skapa. Detta talar för att låta mottagaren få behålla misstagsbetalningen i en sådan situation, enligt ett uttalande i NJA 2011 s. 739.³⁰ Det är nog ett rimligt resonemang för situationer där förbrukande skett. Uttalandet tar dock också sikte på situationer då inrättande skett på annat sätt än genom förbrukande. Det är svårare att se hur en sådan skuld skulle vara svårbetald i fall då betalningen finns kvar i mottagarens behållning, exempelvis som kontanter eller medel insatta på ett bankkonto. Den uppkomna skulden borde då vägas upp av motsvarande tillgång. Argumentet verkar därmed vid en första anblick ha bärkraft främst i situationer där betalningen inte längre finns i mottagarens behållning.

Visserligen kan det finnas situationer då mottagaren får en svårbetald skuld trots att det mottagna beloppet finns kvar i dennes behållning. Hult ger som exempel när en mottagare till följd av misstagsbetalningen underlåtit att vidta åtgärder för att bibehålla, eller i tid innan gäldenären blivit insolvent, göra gällande en annan verklig fordran som tillkom mottagaren. I ett sådant fall bör mottagaren inte behöva betala tillbaka misstagsbetalningen eftersom möjligheten att skaffa sig motsvarande belopp gått förlorat till följd av misstagsbetalningen. Hänsyn tas till att en mottagare inte ska hamna i en sämre ställning än denne var i före misstagsbetalningen.³¹ Det centrala från HD:s

---

²⁸ Lennander 2010, s. 437.

²⁹ Hult 1952, s. 66.

³⁰ NJA 2011 s. 739, se 9:e punkten i HD:s domskäl.

³¹ Hult 1952, s. 77.

uttalande i 2011 års fall kan därför tänkas vara huruvida mottagaren gör en förlust, och inte på vilket sätt inrättande har skett.³² En förlust som alltså bör bäras av betalaren, hellre än mottagaren.

2.6.2 Passiv mottagares inrättande

Det har i doktrin framförts åsikter om att en mottagare som inte vidtagit några åtgärder till följd av betalningen, i fall då det mottagna beloppet i sin helhet finns kvar i behållning, inte bör få behålla beloppet. Ett exempel som ges är en mottagare som får 500 kronor för mycket i lön under fyra månader, tar emot pengarna i god tro och sätter in dem på ett bankkonto där det redan finns 10 000 kronor.³³

Följden utifrån resonemanget ovan har ansetts bli att endast den som lever under små omständigheter, dvs. saknar tillgångar avsevärt större än det mottagna beloppet, skulle få behålla en misstagsbetalning om förbrukning inte skett.³⁴ Så behöver det nödvändigtvis inte vara. Det tycks finnas ett utrymme för mottagaren i exemplet ovan att inrätta sig efter betalningen trots att ingen egentlig förlust riskeras vid återkrav. Utgångspunkten är att en betalnings rättsliga funktion är att vara en slutlig uppgörelse mellan parterna.³⁵ Då en viss tid förflutit från tidpunkten för misstagsbetalningen utan att återkrav framställts, har det ansetts att mottagarens skäl för att betrakta betalningen som definitiv ökar.³⁶ Rimligtvis inträffar någon gång tidpunkten då dessa skäl är tillräckligt starka för att motivera att mottagaren får behålla beloppet, under förutsättning att mottagaren är i god tro. Det är möjligt att se situationen som att mottagaren då inrättat sig efter betalningen på grund av betalarens passivitet, ett inrättande som inte är beroende av något agerande från mottagaren. En annan möjlighet är att se tidsförloppet som ett eget rekvisit för inskränkt återkravs rätt. Mottagaren skulle då i exemplet med de 500 kronorna kunna få behålla pengarna utan att ha inrättat sig efter betalningen, då betalaren väntat för länge med att framställa återkrav. Att se

---

³² NJA 2011 s. 739, se 9:e punkten i HD:s domskäl.

³³ Mellqvist och Persson 2011, s. 38f.

³⁴ Mellqvist och Persson 2011, s. 38f.

³⁵ Adlercreutz och Gorton 2011, s. 296; NJA 1933 s. 25, se Alexanderssons PM.

³⁶ NJA 2011 s. 739, se 7:e punkten i HD:s domskäl.

betalarens passivitet som ett led i bedömningen av mottagarens inrättande har dock fördelen att det enklare går att införliva med rättspraxis från 2000-talet angående *condictio indebiti*.³⁷ Rimligt är i vart fall att betalarens passivitet inte kan få följden att en ondtroende mottagare får behålla pengarna. Vid stora skillnader i styrkeförhållanden mellan betalare och mottagare, exempelvis situationen när en konsument betalar till en näringsidkare, borde längre tidsrymder tillåtas innan passivitet utesluter återkravs rätt.³⁸

2.6.3 Omständigheter hänförliga till betalaren

Även andra omständigheter än betalarens passivitet kan innebära att en mottagare får behålla vad som mottagits genom en misstagsbetalning, utan att förbrukning skett eller utan annat agerande från mottagaren. Ett exempel är vid sådant agerande från betalarens sida som ger mottagaren skäl att tro att betalningen är definitiv. I NJA 1961 s. 18 fäste HD vikt vid att betalaren och mottagaren fört diskussioner om fordringsförhållandet dem emellan, innan betalningen skett. Detta gav mottagaren anledning att anta att betalningen skett efter noggrant övervägande av det rättsliga läget, vilket talade emot en återkravs rätt. Även om HD inte uttryckligen i domskälen nämner inrättande som grund för nekad återkravs rätt är det rimligt att anta att ett sådant agerande från betalaren utifrån dagens rättsläge skulle medfört att mottagaren ansetts ha inrättat sig efter betalningen. Mottagaren hade fog för sin uppfattning att betalaren inte ångrade sin betalning utan betraktade den som definitiv, och hade därmed tillräckligt underlag för att anpassa sig till förhållandet att betalningen ingick i förmögenhetsmassan.

HD framhöll även i 1961 års fall att den som i god tro mottagit en förbehållslös betalning av en bank eller annan penninginrättning inte ska behöva riskera återbetalningsskyldighet, från den allmänna omsättningens synpunkt. Det skulle kunna tolkas som en egen rättsregel om undantag från återkravs rätt när banker eller andra penninginrättningar är betalare.³⁹ Samtidigt verkar HD:s domslut vara baserat på en

---

³⁷ Relevanta fall är NJA 2001 s. 353, NJA 2005 s. 142 och NJA 2011 s. 739.

³⁸ I NJA 1989 s. 224 godkändes en konsuments återkrav trots att meddelande framställdes mot näringsidkaren ca två år efter misstagsbetalningen. I NJA 2001 s. 353 ansågs 9 månader vara lång tid mellan två näringsidkare, medan 25 dagar ansågs vara kort tid i NJA 2011 s. 739. Jfr justitieråd Linds tillägg i NJA 1989 s. 224 där tidsaspekten diskuteras ingående.

³⁹ Mellqvist och Persson 2011, s. 39. Se även TR:s och HovR:s domskäl i NJA 2001 s. 353.

helhetsbedömning, inte på en ensam rättsregel. Det bör även nämnas att betalaren i 1961 års fall dröjde cirka två år med att framställa återkrav även om HD inte verkat lägga någon vikt vid det i domskälen. Med hänsyn till HD:s senare uttalanden är det möjligt att tiden hade spelat större roll i bedömningen.⁴⁰ Det är en rimlig slutsats att både betalarens person och dröjsmål med underrättande inte grundar egna regler utan utgör omständigheter inom ramen för bedömningen av inrättandet.

2.6.4 Statens inrättande

Argumenten för att en godtroende mottagare som inrättat sig efter en misstagsbetalning ska få behålla beloppet tar sikte på att skydda mottagaren mot de oväntade hårda slag ett återkrav kan innebära. Mottagaren får utan egen åtgärd en skuld som denne kan ha svårt att betala. Är detta en rimlig hänsyn i alla situationer eller skiljer sig kraven för inrättande beroende på vem mottagaren är? Argumenten har sin grund i uttalanden av Hult som även framfört att staten, kommuner och vissa kapitalstarka juridiska personer mera sällan kan som mottagare anses inrättat sig efter en misstagsbetalning. Alla mottagare har inte samma skyddsbehov.⁴¹

Danielsson har framfört sin uppfattning att också HD, i 2011 års fall rörande skatteverket som mottagare genom hänvisning till Hult, delar ståndpunkten att staten i stort sett inte kan inrätta sig. Detta får följden att en återkravs rätt så gott som alltid ska tillämpas när staten är mottagare av en misstagsbetalning.⁴² Detta ter sig som en alltför långt dragen slutsats. Det som med säkerhet går att utläsa ur 2011 års dom är att avstämning av ett skattekonto inte i allmänhet medför att skatteverket anses inrättat sig i god tro.⁴³ Lagmannen Mikael Mellqvist menar att utrymmet för staten att inrätta sig är mycket litet efter domen och att HD med användande av ”i allmänhet” antagligen bara avser att gardera sig mot eventuella specialfall.⁴⁴

---

⁴⁰ NJA 2011 s. 739, se 7:e punkten i HD:s domskäl.

⁴¹ Hult 1952, s. 66f.

⁴² Danielsson 2011/12, s. 889.

⁴³ NJA 2011 s. 739, se 13:e punkten i HD:s domskäl.

⁴⁴ Se Mellqvist, Karnov Internet.

Skatteverket har i ett ställningstagande förklarat hur de kommer agera angående misstagsbetalningar till skattekonton efter 2011 års fall. Skatteverket anser sig inte återbetalningsskyldiga ifall en misstagsbetalning förbrukats utanför den egna myndighetssfären innan betalaren hunnit reagera på sitt misstag inom skälig tid. Att beloppet utmätts av kronofogdemyndigheten ges som typsituation för när förbrukning anses ske utanför verkets myndighetssfär.⁴⁵ Skatteverket delar alltså inte åsikten att staten i princip inte kan inrätta sig vilket stöds av Nils-Bertil Morgell, rättslig expert på skatteverket som förde verkets talan i 2011 års fall.⁴⁶ Hur möjligheterna ser ut för staten att som betalningsmottagare inrätta sig efter en misstagsbetalning framstår dock som oklart.

---

⁴⁵ Skatteverkets ställningstagande den 15 december 2011 diarienummer 131 862835-11/111. Utbetalning till skattekontots innehavare och avräkning enligt avräkningslagen (SFS 1985:146) är de andra två typsituationer som skatteverket anger.

⁴⁶ Se Morgell 2012, s. 66-68; Morgell 2013, s. 61.

3. *Condictio indebiti* och andra rättsfigurer

Klassiska *condictio indebiti*-situationer där betalning skett till fel borgenär eller när för mycket har betalats till rätt borgenär kan tänkas bedömas med hjälp av andra rättsfigurer. Inom avtalsrätten utmärker sig två grunder som parter gärna åberopar till stöd för eller emot återkravs rätt; obehörig vinst och förklaringsmisstag. Dessa två rättsfigurer jämförs nedan med *condictio indebiti*.

3.1 *Condictio indebiti* och obehörig vinst

Här ska en kort utblick göras angående hur de två rättsfigurerna *condictio indebiti* och obehörig vinst förhåller sig till varandra. Med obehörig vinst menas en förmögenhetsöverföring som inte är godkänd av rättsordningen och därför ska återgå.⁴⁷ HD har i bl.a. NJA 1999 s. 575 kommenterat hur rättsfigurerna förhåller sig till varandra. I fallet uttalade HD att en grund för återkravs rätt förutsatte att en obehörig vinst kunde uppvisas, med följande argumentation: Utgångspunkten vid en misstagsbetalning är att det skett en förmögenhetsöverföring från betalaren till mottagaren utan någon rättslig grund. Om mottagaren får behålla tillgångsökningen gör mottagaren därmed en obehörig vinst. Resonemanget känns igen från den romerska rätten.

Professor Jan Hellner kritiserade HD:s resonemang och menade att *condictio indebiti* är en rättsregel som står på egna ben och inte kräver stöd av läran om obehörig vinst. Han lyfte det märkliga i att obehörig vinst först användes som huvudargument för *condictio indebiti*, närmast som ett sett att legitimera regelns existens, till att sedan inkluderas som ett rekvisit i rättsregeln. Hellner menade också att obehörig vinst inte tillhör de konstruktioner som i nyare svensk rätt har åberopats till stöd för *condictio indebiti*.⁴⁸ Inte heller har HD i senare avgöranden använt resonemang kring obehörig vinst till stöd för en återkravs rätt vad gäller misstagsbetalningar. Professor Märten Schultz har antytt

---

⁴⁷ Mellqvist och Persson 2011, s. 41.

⁴⁸ Hellner 1999/00, s. 413f.

att det skulle kunna bero på att det inte funnits något behov av motiveringar av sådant slag i fall som klart och tydligt faller under huvudregeln, vilket en enig HD tycks ha ansett i 2011 års fall. Att dra slutsatsen att HD i senare rättspraxis inte betraktar resonemang kring obehörig vinst som relevanta i samband med *condictio indebiti* är dock inte rimligt, enligt Schultz.⁴⁹ Samtidigt var HD betydligt mer utförlig in sin utredning av reglerna om *condictio indebiti* än vad som behövdes för tillämpning av huvudregeln i 2011 års fall. Därför kan det ses som märkligt att resonemang kring obehörig vinst saknades om det skulle ingå i motiveringen kring *condictio indebiti*, eller ingå som ett möjligt rekvisit för återkravs rätt. Att dra motsatsvisa slutsatser utifrån vad HD underlåtit att nämna i sina domskäl ska dock göras med försiktighet.⁵⁰ Rimligt är ändå att sluta sig till Hellners åsikt om att läran om *condictio indebiti* står på egna ben i svensk rätt och inte behöver stödja sig på läran om obehörig vinst.

3.2 Condictio indebiti och förklaringsmisstag

Förklaringsmisstag regleras i 32 § första stycket avtalslagen (SFS 1915:218) och innebär att en viljeförklaring, som till följd av felskrivning eller annat misstag fått annat innehåll än åsyftat, inte är bindande för den som avgivit förklaringen om den till vilken förklaringen är riktad var i ond tro angående misstaget. Motsatsvis är ett förklaringsmisstag bindande om adressaten är i god tro rörande misstaget.⁵¹ Det centrala för förklaringsmisstaget är att viljeförklaringens innehåll inte överensstämmer med avgivarens avsikt vid tillfället för förklaringsögonblicket, objektivt sett. En betalning borde gå att kategoriseras som en viljeförklaring eftersom den utgör en rättshandling. Annars kan en analog tillämpning förmodligen vara aktuell. Vidare saknar det betydelse på vilket sätt misstaget uppstår.⁵²

---

⁴⁹ Schultz 2012, s. 370f.

⁵⁰ Jfr Kristoffersson och Persson H. 2012, s. 501.

⁵¹ Persson, Karnov internet, kommentar till avtalslagen (SFS 1915:218) 32 § första stycket, nummer 46. Eftersom regeln utgår från en omvänd formulering finns det undantagsfall då hänsyn kan tas till ett misstag som mottagaren var i god tro angående, se Lennander 2010, s. 433.

⁵² Lennander 2010, s. 433.

Det finns situationer då reglerna om *condictio indebiti* och förklaringsmisstag överlappar varandra. Hur ska då tillämpning ske och i vilken ordning? Följande situation får stå som exempel: Anta att person A överför en summa pengar från sitt bankkonto till person B:s konto i samma bank. Överföringen sker med hjälp av bankens mobilapplikation och vid överföringstillfället fyller person A av misstag i en nolla för mycket i slutet av överföringssumman. Person A har haft som avsikt att föra över summan X men den summa som överförs blir Y.⁵³ Situationen är ett förklaringsmisstag men inte nödvändigtvis en misstagsbetalning. Då krävs även att överföringen saknar rättslig grund. Om den av misstag överförda summan exempelvis täcks av en giltig fordran som person B har på person A utgör överföringen ingen misstagsbetalning men fortfarande ett förklaringsmisstag. Saknas skuldförhållande eller annan rättslig grund för betalningen är båda reglerna tillämpliga.

När flera rättsregler är tillämpliga på samma situation uppkommer frågan i vilken ordning de ska prövas. Observera att det inte rör sig om regelkonkurrens, då det förutsätter att reglernas rättsföljder är oförenliga, vilket här inte är fallet.⁵⁴ Både reglerna om förklaringsmisstag och *condictio indebiti* kan ge person A i exemplet ovan en rätt att få tillbaka den summa som överstiger X. Om reglerna om förklaringsmisstag tillämpas leder detta till att person A inte är bunden av sitt misstag, förutsatt att person B förstått eller borde förstått att det var ett misstag. Förmodligen är person A dock bunden av sin ursprungliga avsikt, nämligen summan X, men har rätt att återfå det för mycket betalda.⁵⁵ Om istället reglerna om *condictio indebiti* tillämpas får person A en rätt att återkräva det för mycket överförda, förutsatt att inga undantag är tillämpliga. Således föreligger här liknande rättsföljder som inte är oförenliga.

I vilken ordning ska reglerna prövas? Lennander argumenterar för att idén bakom *condictio indebiti* är att vara tillämplig när andra ogiltighetsgrunder inte når ända fram och att detta ur ett logiskt och systematiskt perspektiv talar för en prövning av

---

⁵³ $Y = X$ gånger tio. En tillförd nolla i slutet av en positiv nummerföljd medför att summan blir tio gånger högre.

⁵⁴ Aldén 1998, s. 561f.

⁵⁵ Adlercreutz och Gorton 2011, s. 277; Mellqvist och Persson 2011, s. 151; Persson, Karnov internet, kommentar till avtalslagen (SFS 1915:218) tredje kapitlets rubrik, nummer 41.

förklaringsmisstag i första hand. Samtidigt lyfter hon *condictio indebitis* karaktär av specialregel som ett skäl till omvänd ordning men poängterar att det i praktiken kommer att bero på hur framtida parter väljer att lägga upp sin talan.⁵⁶ Att reglerna om förklaringsmisstag framgår av lag medan reglerna om *condictio indebiti* endast framgår av praxis tyder på att det förra bör ges företräde. Samtidigt borde ordningen i vilken de provas bero på vilken av reglerna som tycks passa in bäst på omständigheterna i det aktuella fallet.

---

⁵⁶ Lennander 2010, s. 442.

4. Analys och slutsatser

4.1 Rättsreglerna om *condictio indebiti*

Rättssystem som härstammar från den kontinentaleuropeiska rättstraditionen tenderar att ha omfattande lagstiftning även inom områden som den dispositiva civilrätten. Att undersöka innehållet i gällande rätt genom att språkligt tolka rekvisiten i lagtext är en vardagssyssla för svenska jurister. För de rättsområden och situationer som inte är reglerade av författning har jurister utarbetat metoder för att extrahera rättsregler och tillämpa dessa inom ramen för rättskälleläran. Det kan därför vid en första anblick tyckas vara oklart vad som gäller i situationer av misstagsbetalningar eftersom principen om *condictio indebiti* är inte reglerad i svensk författning.

Utgångspunkten vid en misstagsbetalning är att misstaget ska korrigeras. På något sätt ska förhållandet återställas till det som rådde före misstaget. Enklast möjliga lösning när någon har betalat till fel person eller betalat ett för stort belopp är att betalaren får tillbaka det felaktigt betalda beloppet. Har någon gjort en *solutio indebiti* (misstagsbetalning) får denne en *condictio indebiti* (återkravs rätt). Motiveringen lyder att en förmögensöverföring utan rättslig grund inte bör upprätthållas.

Men vad innebär detta för mottagaren av en misstagsbetalning? Erfarenheten säger att det vid en misstagsbetalning finns andra beaktansvärda intressen än betalarens. Det är inte rimligt att en mottagare av en misstagsbetalning i alla lägen ska behöva ge tillbaka det mottagna beloppet. Under vissa omständigheter bör istället den som begått misstaget bära förlusten. Omsättningens intresse gör sig påmint. Rättsregler bör utformas på ett sätt som ökar personers vilja att företa rättshandlingar, eller i vart fall inte hämmar viljan. Visserligen kan möjligheten att enkelt kunna rätta misstag öka tryggheten i omsättningen men förmodligen skulle en icke inskränkt återkravs rätt slå hårdare. Återkravs rätten vid en misstagsbetalning kan därför bäst beskrivas som en huvudregel med flertalet tänkbara undantag, eller modifikationer som de benämns i rättspraxis. Vilka dessa undantag är kan tyckas oklart men i vart fall framträder en situation tydligt: När den som tagit emot en misstagsbetalning i god tro och förbrukat beloppet eller på annat sätt inrättat sig efter betalningen inskränks återkravs rätten. I det senaste fallet

rörande en misstagsbetalning som varit uppe till prövning i högsta instans, NJA 2011 s. 739, medgav HD betalaren återkravs rätt eftersom mottagaren inte inrättat sig efter betalningen. Det är tydligt att HD prövade ovan nämnd undantagsregel men fann den inte tillämplig.

Ett annat undantag som kan utrönas i rättspraxis tar sikte på betalarens person istället för mottagaren. HD framhöll i NJA 1961 s. 18 att den som i god tro mottagit en förbehållslös betalning av en bank eller annan penninginrättning inte ska behöva riskera återbetalningsskyldighet. Vid första anblick kan kontentan tyckas vara att banker får skylla sig själva. Samtidigt verkar HD:s domslut vara baserat på en helhetsbedömning, inte på en ensam rättsregel om inskränkande av bankers återkravs rätt. Snarare bör den omständigheten att betalaren är en bank ses som ett led i bedömningen av om mottagaren har inrättat sig efter betalningen. Banker har en särställning som aktör vilket innebär att större tilltro sätts till deras finansiella ageranden. Mottagaren har därför större anledning att lita på att det gått rätt till när en bank utför en betalning. Ett sådant resonemang innebär att 1961 års fall bör ses som ett ytterligare stöd för undantaget med inrättande i god tro och inte som en specialregel för banker.

Undantag kan självklart endast aktualiseras då förutsättningarna för huvudregeln är uppfyllda. Utgångspunkten vid en misstagsbetalning är att ett faktiskt misstag skett. Om betalaren betalat, medveten om att det inte förelåg någon betalningsskyldighet eller på annat sätt varit medveten om ”misstaget”, utgör situationen ingen solutio indebiti utan en disposition vilket inte ger någon rätt till en *condictio indebiti*. Situationer där ett misstag har skett men ett skuldförhållande mellan betalaren och mottagaren föreligger, faller även utanför *condictio indebiti* tillämpningsområde. Betalaren är isåfall hänvisad till reglerna om förklaringsmisstag, där återkrav kräver ondtröende mottagare. För att reglerna om *condictio indebiti* ska vara tillämpliga krävs alltså både att betalningen skett av misstag samt saknat rättslig grund.

För att betalaren ska nå framgång med ett återkrav bör denne inte förhålla sig passiv utan i god tid ge meddelande till mottagaren om sitt misstag. Detta eftersom HD har uttalat att ju längre tid betalaren dröjer med återkrav, desto större skäl har mottagaren att tro att betalningen är definitiv. Konsumenthänsyn kan dock påverka bedömningen så att

längre tid av passivitet godtas i fall där en konsument är betalare. Betalarens passivitet bör ses som ett led i bedömning av mottagarens inrättande och inte som en egen självständig grund för inskränkt återkravs rätt.

4.2 Rimliga slutsatser av HD:s omfattande uttalanden

HD har som högsta instans ett ansvar för att skapa prejudikat som vägleder i rättstillämpningen. Genom historien har detta uppdrag förvaltats på olika sätt, till följd av att Bondeska palatsets⁵⁷ kontor varit fyllt av justitieråd med olika åsikter om hur en prejudikatskapande instans bör agera på bästa sätt. Några menar kanske att de domar som publiceras i NJA, för att studeras i detalj av åtskilliga jurister och andra rättstillämpare, bör vara korta och endast avhandla den konkreta juridiska ”knäckfrågan”. Andra kanske är av uppfattningen att en bra dom även bör innehålla en omfattande redogörelse av rättsläget med hänvisningar till tidigare praxis och doktrin. Ibland är justitieråden inte heller överens om vilket tillvägagångssätt som ska tillämpas, vilket kan ge upphov till tillägg *för egen del* även om justitieråden är överens om merparten av domskälen.

För den som vill skaffa sig kunskap om gällande rätt kan fenomenet med olika stilar på prejudikat vara intressant men samtidigt mödosamt. Ett prejudikat som enbart avgör en rättsfråga i ett mycket speciellt fall gör knappast någon nytta om det inte ses i perspektiv till tidigare praxis. Samtidigt kan kritik riktas mot allt för utvecklande domskäl då svårigheter lätt uppkommer kring att fastställa vad som faktiskt kan tillmätas prejudikatvärde. Oavsett stil i domskälen gäller samma mål vid läsandet: Att ur avgörandet extrahera rättsregler och principer till ledning för rättstillämpningen samtidigt som dessa värderas med ett kritiskt förhållningssätt.

NJA 2011 s. 739 innehåller en omfattande utredning angående reglerna om *condictio indebiti*, kanske inte sett till antalet tecken men däremot till innehållet. HD:s ledamöter verkar ha haft ambitionen att på ett pedagogiskt vis klargöra rättsläget angående misstagsbetalningar. Frågan är om rättsläget blivit klarare? Vilka slutsatser kan egentligen dras utifrån domskälen? Som ett första steg bör det ur domskälen försöka

---

⁵⁷ HD:s lokaler sedan år 1949 på Riddarhustorget 8 i Stockholm.

utredas vad som utgör ratio decidendi respektive obiter dicta, det vill säga vad som är nödvändigt för målets avgörande eller inte. Sedan bör delarna tolkas språkligt som ett led i besvarande av frågan: Vad menade HD? Minst lika viktigt är det även att förstå vad HD *inte* menade.

Med stöd av 2011 års fall har det exempelvis dragits slutsatser att staten numera i princip inte kan inrätta sig som mottagare av en misstagsbetalning, eller i vart fall att utrymmet är mycket litet. Jag anser att det är en för långdragen slutsats även om det är möjligt att rättsläget är sådant. Min kritik riktar sig snarare mot den bakomliggande argumentationen. HD ansåg att en sådan avstämning som skett av det skattekonto där misstagsbetalningen inkommit inte i allmänhet innebar att Skatteverket inrättat sig efter betalningen. En tolkning av ordalydelsen ger inte mer än att avstämning av ett skattekonto inte är tillräckligt för att inskränka den återbetalningsskyldighet som uppkommit vid misstagsbetalningen. För att stödja åsikten att staten i princip inte kan inrätta sig måste det hävdas att HD "tyst" intar denna ståndpunkt, inte genom att uttala det utan genom hänvisning till doktrin där det framgår. Det är ett märkligt resonemang. På samma vis som försiktighet bör iakttas vid dragande av slutsatser av vad HD inte sagt gäller liknande tanke vid slutsatser av vad HD underförstått tycks menat.

Ett bättre tillvägagångssätt är att konstatera vad som med säkerhet går att utläsa med bibehållet prejudikatvärde och sedan vara tydlig med att efterföljande resonemang är spekulationer. En tudelad analys av domskälet där första ledet tar sikte på prejudikattolkning och andra ledet är argumentation de lege ferenda (hur rättsläget borde se ut) eller annan kritik. Att särskilja dessa två led bidrar till ökad klarhet kring vilka slutsatser som kan dras av ett avgörande i högsta instans. Endast genom att iakttä en sådan metod kan en rättvis bild av *condictio indebiti* ges utifrån rättspraxis.

4.3 Avslutande kommentarer

Reglerna om *condictio indebiti* ger betalaren en återkravs rätt vid misstagsbetalning. När den som tagit emot en misstagsbetalning i god tro och förbrukat beloppet eller på annat sätt inrättat sig efter betalningen inskränks återkravs rätten. Rättsläget verkar ge utrymme även för andra inskränkningar av återkravs rätten. Omständigheter som betalarens dröjsmål med att underrätta mottagaren om misstaget eller att betalaren är en

finansinrättning utgör dock inte egna inskränkningar av återkravsrätten. Istället bör de ingå i bedömningen av mottagarens inrättande. Bedömning innefattar en mängd andra avväganden där även konsumenthänsyn ingår.

Eftersom *condictio indebiti* inte är reglerad i författning ställs det höga krav på att jurister använder en korrekt metod för prejudikattolkning vid tillämpning av reglerna. Alltför långtgående tolkningar av HD:s domskäl bör inte göras. Huruvida staten som mottagare kan inrätta sig efter en misstagsbetalning är oklart och ytterligare resonemang blir därför av karaktären *de lege ferenda* (hur rätten borde se ut), vilket inte alltid tydligt framgår av doktrinen. Utifrån ett helhetsperspektiv är min åsikt ändå att rättsvetenskapen ger en korrekt bild av rättsreglerna om *condictio*.

Condictio indebiti står på egna ben i svensk rätt och kräver inte stöd av andra rättsfigurer som obehörig vinst. Trots att principen har karaktären av *lex specialis* vid misstag som rör betalningar är det sannolikt att reglerna om förklaringsmisstag bör tillämpas i första hand. Den praktiska betydelsen av prövningsordningen är dock av liten betydelse.

Käll- och litteraturförteckning

Myndighetspublikationer

Skatteverkets ställningstagande: *Skatteverkets hantering av misstagsinbetalningar till skattekontot*. Datum: 15 december 2011, diarienummer 131 862835-11/111.

Litteratur

Adlercreutz, Axel och Gorton, Lars: *Avtalsrätt I*, trettonde upplagan, Lund 2011.

Hult, Philip: "Condictio indebiti". I: *Juridisk debatt. Valda rättsvetenskapliga uppsatser av Philip Hult*, Uppsala 1952.

Kleineman, Jan: "Rättsdogmatisk metod". I: *Juridisk metodlära* (redaktörer: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro), Lund 2013.

Lennander, Gertrud: "Misstagsbetalning och kvittning i konkurs". I: *Festskrift till Torgny Håstad* (redaktörer: Lambertz, Göran; Lindskog, Stefan; Möller, Mikael), Uppsala 2010.

Mellqvist, Mikael och Persson, Ingemar: *Fordran & skuld*, nionde upplagan, Uppsala 2011.

Artiklar

Aldén, Stefan: "Regelkonkurrensproblem vid rättstillämpningen". I: *Skattenytt* 1998.

Danielsson, Christer: "Condictio indebiti: vad krävs för att en misstagsbetalning skall bli bestående?". I: *Juridisk tidskrift* 2008/09.

Danielsson, Christer: "Condictio indebiti igen". I: *Juridisk tidskrift* 2011/12.

Kristoffersson, Eleonor och Persson H, Annina: "Felaktiga inbetalningar till skattekonton". I: *Svensk skattetidning* 2012.

Hellner, Jan: "Betaling av misstag". I: *Juridisk tidskrift* 1999/00.

Morgell, Nils-Bertil: "Fel- och misstagsbetalningar till skattekonto". I: *Skattenytt* 2012

Morgell, Nils-Bertil: "Fel- och misstagsinbetalningar till skattekonto än en gång". I: *Skattenytt* 2013.

Munck, Johan: "Rättskällor förr och nu". I: *Juridisk publikation* Jubileumsnummer 2014.

Schultz, Mårten: "Obehörig vinst-motiveringar". I: *Svensk Juristtidning* 2012

Elektroniska källor

Mellqvist, Mikael: *Analys: 12-0 till conditio indebiti*, hämtat den 9 december 2014 från Karnov Internet:

<http://juridik.karnovgroup.se/document/1022984/1?versid=322-1-2008>.

Persson, Ingemar: Karnov internet, kommentar till avtalslagen (1915:218), publicerad den 1 juli 2014.

Rättsfallsförteckning

NJA 1933 s. 25

NJA 1961 s. 18

NJA 1989 s. 224

NJA 1994 s. 177

NJA 1999 s. 575

NJA 2001 s. 353

NJA 2005 s. 142

NJA 2011 s. 739